

jezik kao sabiralište pjesničkih značenja

jojan zivlak, »zimski izveštaj«, izabrane pesme, izbor i pogovor jovice aćina, izdavački centar rijeka, rijeka, 1989.

jasna melvinger

U pjesmi *Pisar Jovan Zivlak* razvijenim rečeničnim simbolima tumači odnos govora i jezika u kontekstu suvremenih dekonstruktivističkih filozofskih razmišljanja: *pisar je slagao cepanice / u jednom ognjištu / u drugom je gorela vatra i nije se znalo/ koji je dogadaj lažan/ i koji je vrag pozvao ruku/ da sve TO RAZMRSUJE. Cjepanice naslagane u jednom ognjištu simboliziraju jezik kroz zbir apstraktnih mogućnosti, a vatra u drugome ognjištu govor kao aktualnu realizaciju. Pitanje koje postavlja Zivlak u polemičkom tonu, pitanje je o statusu književnog stvaraoca u odnosu na postrukturalističke filozofske teze o primatu govora nad jezikom.*

Ako je književni tekst, svakom svojom riječju, rečenicom ili ulomkom, tek ponovno ispisivanje, prijepis ranije nastalih tekstova, ako se djelu kao takvome odriče „originalnost“, ako nema „prvog“ književnog djela, ako su svi književni tekstovi satkani od drugih, ako u djelu i ne progovara autor, nego jezik sam, ako, dakle, i ne postoji pisac, nego tek pisar (kako Zivlak ironizira krajnje konsekvence Barthesove ideje o svojoj intertekstualnosti) koji iz djela u djelu prepisuje u jeziku već postojeća značenja, (a na ovoj se pretpostavci temelji i Zivlakova parodija takve književne prakse: na primjeru prepisivanja Heideggerove filozofije u pjesništvu), dakle, ako se djelo svede samo na ostvarivanje u jeziku zadanih mogućnosti, kako se onda jezik može tumačiti kao sabiralište kulture, kao skladiste i riznica? Zivlak se izjašnjava za drukčije shvaćanje kreativnosti jezika i kreativnosti autora. Pisac ne prepisuje tek statički i metafizički zadane tekstove, nego svojim djelom u jezik upisuje i nova značenja. On nije samo onaj koji troši jezične zalihe, nego i onaj koji ih uvećava.

Opravdano polemičan spram ideje o intertekstualnosti, kada ona podrazumijeva negativat stav u odnosu na kreativnu ulogu pisca, Zivlak, možda više no ijedan naš suvremeni pjesnik, vjeruje u integritet jezika što sažima sva bogata značenja u kontinuitetu duhovnih nastojanja čovječanstva. Svest o kontinuitetu ljudske kulture istodobno je i svijest o identitetu pjesničke riječi. Zato se, posve nedvosmisleno, već u ranim svojim pjesmama izjašnjava: *dvadesetdeveta mi je/ koliko godina na sam morao da proživim/ hiljade, hiljade godina, bezbroj mera, izjednačujući tako u svome stihu individualni generički pjesnički subjekti, sinkronijsko vrijeme s dijakronijom evolucije ljudske vrste. Ista ideja hipberolički je istaknuta i u simboliziranju razgovora s gušterom koji dozvola izdaleka, supstituiranjem vremenske perspektive hoda od vodom zemca do čovjeka prostornim odnosom.*

U ideji o *spajjanju*, povezivanju, moramo prepoznati jedno od bitnih načela poetike ovoga autora u koju je uložen veliki umni napor i koja reflektira različite izvore što se otkrivaju tek intelektualnom tumačenju njegovih stihova. Kada Zivlak veli *opasujem zglob po zglob i /pritežem, on se izravno izjašnjava i o svom pjesničkom programu. Pri tome se opredjeljuje za one vrijednosti u povijesti ljudske kulture, filozofije i književnosti koje su otvorene suvremenom shvaćanju moderniteta: spojivo sa spojivim se spaja/ cimet sa simetrom, ruka sa rukom. Daju se povezati samo dostignuća ljudskog duha usmjerena razvijanju i uzdizanju mjeru humaniteta. Imperativ Zivlakove poetike zato i jest nizati zamah/ na zamah te tako uzdizati vid na veću visinu pod crtu povučenu grafitnom olovkom, dakle, postići svoju najvišu mjeru duhovnosti. Ova ideja odslikana je i u simboli antičkog diskobola s rukom u najvišoj tački iznad GLAVE čije se dosezanje tumači ne samo kao smisao života, no i kao predvjet katarzične smrti. Simbol voda u kupatilu, u smislu duhovne kupelji, i jest u ulozi ovakog shvaćanja katarze.*

Tako bi bilo govoriti o ovome pjesništvu ako se u iznimno bogatoj i složenoj polisemiji Zivlakova jezika ne promatralju intertekstualna značenja. Zivlakova poezija na veoma različite načine bogato korespondira sa čitavim nizom prvotnih tekstova. Katkad se pojavljuju i izravni citati, npr. fragmenti stiha, izravno upućivanje na pojedine pjesnike i naslove njihovih djela, a katkad metrički citati pojedinih oblika stiha antičke versifikacije ili pak oblika silabičkih stihova karakterističnih za srpsku pjesničku tradiciju. Katkad se preuzimanjem mitskih, arhetipskih, poganskih i kršćanskih, i drugih povijesno utemeljenih književnih simbola i njihovim nadogradnjivanjem u novome kontekstu novim značenjima kreativno obogaćuje jezik, a katkad se postiže isto upravo obrnutim postupkom — dekonstrukcijom odgovarajućih tradicionalnih oblika, npr. malih pjesničkih formi kao što su poslovice (vidi Zivlakovu dekonstrukciju: *loš otac dobar sin*) ili pak frazemi (vidi dekonstrukciju opere *život/smrt* u stihovima kao što je ovaj: *smrt je kratka*).

Vrlo su česte aluzije na razne književne vrste, rodove i žanrove iz svjetskog književnog nasljeđa, aluzije na estetička i poetička shvaćanja određenih književnih razdoblja te aluzije na konkretna pjesnička djela i na književne ideje određenih autora, ponajviše onih čija su imena kao imena divova upisana u povijest antike i zapadnoevropske književnosti. Spomenimo samo neke: Homer, Ovidije, Dante, Shakspeare, Milton ili npr. moderni pjesnici: Baudelaire, Rimbaud, Eliot, Rilke i drugi. Od pjesnika ovoga jezika spominju se izravno Simo Milutinović, Laza Kositić, ili, u aluziji, A. B. Šimić. Čak i posvete autorove prijateljima pjesnicima otvaraju u njegovom djelu stanovite relacije u književno-stvaralačkom okruženju u suvremenoj zbilji.

Sve ova značenja izvora iz književne tradicije preispituju se u odnosu na trenutak najprogresivnije suvremene svijesti o čovjeku, društvu, kulturi, književnosti i pjesništvu. Filozofska misao koja artikulira tu svijest, u određenim svojim povijesnim tokovima i u najaktuallnijim današnjim takoder je inkorporirana u intertekstualni sadržaj Zivlakovog pjesništa, bilo kao oslonac za pjesnička razmišljanja autora, bilo kao poticaj za polemička njegova izjašnjava. U tome su smislu veoma prepoznatljive aluzije na pojedine aspekte antičke filozofije i estetike te glavne tokove zapadnoevropskog, racionalizma i prosvjetiteljstva, od utemeljivača: Descartesa, Spinoze, Leibniza, preko francuskog enciklopedista do klasične njemačke filozofije, marksizma i psihanalize te do suvremenih nastavljača racionalističke prosvjetiteljske filozofske misli, predstavnika frankfurtske filozofske škole, u kontrastu s aluzijama na suvremeni postmodernizam koji svojim negacijama, i legitimitetu uma, i legitimitetu subjekta, naslede racionalizma i prosvjetiteljstva radikalno dovodi do pitanje.

Zivlakovu knjigu *Zimski izveštaj*, koja u sebi objedinjuje izbor iz njegovog dosadašnjeg stvaranja, tri posljednje pjesničke zbirke u cjelini: *Tronožac, Čekrk i Napev*, treba, dakle, u tom svjetlu razumjeti kao iznimno ambiciozni sintetički pjesnički projekt koji osvijetljava aktuelni trenutak opstojanja suvremenog svijeta, ne u duhu restauriranja nekadašnjeg značenja tradicije, nego u korespondenciji s momentima istinitosti u njoj, a tako se, po Adornu, i ocrta razlika spram lošeg tardicionizma koji zapostavlja nužnu distancu. Zivlak je pjesnički produbljene svijesti o vrijednostima riječi čiji je izraz ukorijenjen u povijesti, te u sebi krije povijesni proces općenito. Zivlak nije pjesnik zaborava, otuđenja od sjećanja, nego pjesnik koji sjećanjem brani čovječnost od nečovječnosti zaborava.

Zima je arhetipski simbol koji svojim značenjem spaja apokaliptički svijet cikličnog poretka prirode sa cikličkim poretkom u ljudskom društvu, civilizaciji i kulturi. Izmjena godišnjih doba naglašava ritam u razvojnom ciklusu: rođenje, rast, zrelost i gašenje života. *Zima*, dakle, u Zivlakovom naslovu simbolizira završnu, dekadentnu fazu u razvoju čovječanstva, suvremenu civilizaciju na silaznoj liniji njenoga zalaska, suvremenu kulturu u regresiji pred prijetećom mogućnošću izumiranja.

U izrazu tih kataklizmatičkih značenja aktualiziraju se Zivlakovi demonski arhetipski simboli evocirajući istodobno demonologiju u raznim slojevima književne tradicije. U pjesmi *Andeo* tako je evociran miltonovski trenutak u kome je *ubica kriknuo u trenutku egzekucije* te je padom andela uslovljena smrt boga. Ili, u pjesmi *Nokturno*, evocirana je romantičarska slika davala preobraženog u noćnog leptira koji *gamiže preko spuštenog zastora (crvenog kao purpur)* u spolu sadističko-vampirskega sna značenjem tjeskobe od represivne vlasti. Sa Baudairevim demonizmom npr. u vezi su *mirisi ljudskog mesa po trgovima* Zivlakovih gradova; te paklene lomače suvremenih pogroma *l auto da fea* tinjaju u modernoj poeziji našeg doba još otakao je po lješinama i katranu zamirisalo *Cvijeće zla*. *Zima* kao godišnje doba Zivlakova pjesničkog izjašnja također je i *Jedna sezona u paklu* Rimbaudove demonologije i pakao Eliotove *Puste zemlje*. Demonska isparenja u mitskoj prirodi, demonske kasirice u suvremenom potrošačkom društvu, demonski službenici za šalterima birokratske moći suvremenog postindustrijskog društva, *patuljci* posmodernog doba na poslu automiziranje i raspršivanje integriteta i smisla, nabrojmo samo neka u bogatom sloju ovakvih Zivlakovih značenja koja glasom opomene govore o današnjoj zbilji, međutim, ipak, ne vode autora u heideggerovski nihilizam.

Zivlak se, doduše posve eksplicitno izjašnjava: *svet je gradevin, trpeza, tamnica*, ali taj svijet ne treba shvatiti nihilistički, no dijalektički. *Trpeza* jest trpeza sa koje se gosti smrt iz osuda naših tijela, ali je i obredna trpeza s koje se pričešćujemo poezijom. U posvemašnjem području demonskog tek je *pričest ispod stola* simbol koji ukazuje na vlast superegna u psihoanalitičkom tumačenju autoriteta, dogme, vlasti, kao jednog od vidova preživljavanja boga u današnjem svijetu. Na trpezi se ne razliva samo *hladina ili vrucha supa* naša egzistencijalne jeze ili stvaračke energije, no je ponudeno i voće, kao plod i esenciju duha iz vrtu kulture. Iako se i ono *rasipa po tržnicama* te tako postaje obilježeno demonskom robno-novčanog u društvenim odnosima. *Tamnica* jest tamnica, *neprozirnost* bića, tamnica jezika u kome se *reč seli iz tame u tamu*, tamnica *neprozirne* graje ljudskog mnoštva u kojem nema stvaralačkog identiteta, tamnica pakljenih otoka koji zatočavaju duh bez mogućnosti stvarne komunikacije, međutim, taj je simbol teško oslobođiti i od poganskih mitskih značenja u vezi s utamničenim bogom, ili biblijskih mesijanskih konotacija. Gradevin je u Zivlakovoj poeziji simbol božanske kreacije koju je *veliki majstor* napustio, ali jest i gradilište kule Babilonse gdje se u jezičnoj nesvodivosti graditelja zapravo razgraduje cijelovitost kulturnog nasljeđa svijeta, jest i simbol paklenog izopačenog radilišta na kome se priprema svjetska kataklizma. Gradnja je pakleni, naopaki posao jer u *temeljima ima previše kamena*, odnosno, premašno duhovnosti. Svijet je izgrađen na temeljima koji se ne drže jer nema ideja na kojima bi mogao opstat. Ali i tu se nude i kontrastna značenja. Npr. jedan Zivlakov stih glasi ovako: *nepoduprto telo pada ali sa mnom je sasvim drukčije*. Znači, vjeruje autor u mogućnost opstanka pjesničke riječi i njene gradnje jer nju ne podupiru neprozirni temelji, nego prozirni vazduh. Pjesnička se riječ temelji na pravome uporištu, ideji, a ne na neprozirnom umjetnošću neoduhovljenom kamenu. Zivla-

kov pesimizam u značenju simbola *zima* krije i nadu u mogućnost rada-nja novoga boga i obnove ciklusa u životu ljudske civilizacije. Taj je pesimizam tek opravdan filantropskom zabrinutošću za sudbinu svijeta i vijeka. S velikom brigom za vrijednosti humaniteta pjesnik, iako ne veruje u dosegne instrumentaliziranog uma, poručuje: *pribor u ruke državni*. Razmišljanje i jest imperativ tragičkog trenutka dezintegrirane ideje, morala zamjenjene požudom, u poplavljem empirijskog iskustva i pod prisilom dogmatske svijesti. A *znanje* je jedini zalog budućnosti svijeta.

Oslanajući se na postulate racionalizma Zivlak se descartovski opredjeljuje za *jasnost i razgovjetnost*, zajedno s Leibnizom razmišlja o *božanskoj ravnoteži*, odaje *hommage* Spinozi zalažući se za red među stvarima i idejama, nasuprot bezvlašću kaosa, te odbijajući robovanje afektima. Također, odaje *hommage* Spinozi i odričući se *prideva krasnih*, osim onih što ih razum opaža na supstanciji: *dovoljno je reći postojim i bez prideva krasnih*, stih je koji ističe *cogito* nasuprot osjetilnom iskustvu. Zivlakovi pridjevi ne evociraju predodžbe, nego sistematiziraju pjesničke ideje o svijetu.

Tako se npr. sinonimski niz pridjeva: *veseo, radostan, vedar* pojavljuje isključivo u ironičkom modusu, najčešće kao voltaireovski podsmijeh optimističkoj filozofiji i duhu *santa simplicitas*. Zato sintagma *vedre prolaznost*, zato su *mišići veseli pokretati udova* u mehaničkom kretanju, zato je netko za dogadaj *radošno vezan* onda kada se u štinskome smislu zapravo ništa ne dogada. Optimizam je neosvještenost pred činjenicama ljudskoga bola, pred izvjesnošću smrti: *ljudska radošto zbraja se po citljivama* izjednačuje radoš s »*radošću» sveopćeg makabralnog plesa. Ironično se izjašnjava Zivlak i u odnosu na površno shvaćanje poezije sabrane u *vedre čitanke* čiji su sastavljači *bezglasni učitelji života* (budući da se u glasu ističe njegov smisao, a ne tek zvuk).*

Antonimi *hladan* i *topao* čuvaju semantičku opreknu, ali ne na razini registriranja osjetilnih podražaja. *Hladan* korespondira sa značenjem *zime* ovoga svijeta i atribut je egzistencijalne strijepne od smrti. Zato *hlađnoca zbljižava* zajedničkom ljudskom sudbinom pod okriljem smrti. Zato stihovi kao što su *čekajući na hladnom sprudu ili rasipa se kakao u hladnoj posudi* govore o istoj jezi što se odslikava i u karakterističnim Zivlakovim glagolima: *drhtuti, zadržati, zatreptati*. *Topao* je atribut stvaralačke energije pa je zato *topli dom slovo*, pa je tako kultura *mala topla baštica a topolina je znanje*. Međutim, u ironičkoj upotrebi to je atribut uljuljkivanja u lagodnostima prizemnog duha, zasljepljenost za bitno: *topla perina, topla krilka npr.*

Pridjev *lak* također je polisemičan, ali nikad se ne pojavljuje u temeljnom leksičkom značenju. Najčešće je atribut efemernosti materijalnog svijeta i ljudskog života. *U lakoj odeći prebrati sate* stih je koji govori o nezaštićenosti čovjekovoj od egzistencijalne jeze. Lakoća je svojstvo sjene koja je *odežda života*, u *lakoj odeći* nismo zaštićeni od smrti. *Lak* je katkad oznaka i metafizičke imaterijalnosti, svojstvo transcendentalnog duha, u suglasnosti s njegovom univerzalnom pokretljivošću. Međutim, često je *lak* i atribut bezsadržajnih, mrtvih, istrošenih ideja i do-trajalih znanja ili pak fantazmi. U istom su semantičkom polju i glagol *lepršati* i imenica *paperje*.

Pridjev *tvrdo* implicitna je odrednica simbola bitka. Jer ono što je *tvrdno* nije razliveno, rasuto ili raspršeno. *Tvrd* je tako *orah* koji podrazumijeva unutrašnju jezgru, esencijalnost, postojanost, zbijenost sadržaja. *Tvrdi* su i začini: *sol, biber, kim* kao simboli pjesničke esencije. *Opeka* i *zravdih vrata* zato u Zivlakovoj poeziji može simbolizirati apsolut istine. *Lopoč s tvrdim recima* nad rijekom prolaznosti zato se može tumačiti i kao jedan od Zivlakovih simbola za pjesnika. *Tvrdi pribor* zato je simbol koji se odnosi na promišljanje, a *tvrdi knjiga* simbol suštinskog zbljižavanja onih kojima su dostupno najviše vrijednosti ljudskoga duha. A sintagme *tvrdi samoća, tvrdi užina* određuju su pjesničke životne sudsbine. Posve drukčije značenje pridjev *tvrdi* ima kao atribut dogmatske svijesti, *neporecivog* duha. *Tvrdi zemlja kojom se prolazi pognute glave* svijet je neslobode, nasilja, poniženja. Pjesnik zato isporučuje nenasilje kad veli: *imam meke mišice, nedogmatičnost kad izgovara razroke rečenice, neautoritarnost i nepristajanje na afekte kad se izjašnjava: govorim tiho i sporo*.

Zivlakova poetika tumači ulogu pjesnika u skladu sa shvaćanjem umjetnosti moderne u odnosu na momenat promjene opažaju u njenom estetičkom iskustvu: od osjetilne spoznaje usmjerenje tek prema ispoljavanju vanjskoga svijeta k apstraktno-pojmovnoj spoznaji. Po Velmeru umjetnost mijenja i iskustvo poznatog tako da ono tek naknadno postaje prepoznato. Umjetnost ne otkriva samo (ono) stvarno nego otvara i oči. Ovo otvaranje očiju (i ušiju), promjena opažaja, jest ozdravljenje od djelomičnog sljepila (i gluhoće), od nesposobnosti da se stvarnost opaža i iskušava kako učimo da je opažamo i iskušavamo posredstvom estetičkog iskustva. Kad Zivlak veli *nemam vidikovca ali dobro vidim* ili kad veli *kroz otvoren prozor vidi se manje*, on sažima jedno od najbitnijih iskustava moderne poezije od Baudelairea do danas, naglašavanje intelektualizma i distanciranosti od osjetilnog svijeta, odnosno mijenjanje iskustva poznatogiza *zatvorenenog prozora*. Umjetnost na osobiti način otkriva, objelodanjuje, pokazuje stvarnost.

Zivlakova tema *otvaranja ušiju* za pjesničku riječ katkad se oslanja, kao u pjesmi *Nemam vidikovca*, na biblijske mitske izvore, konkretno na parabolu o sjemenu i sijaču. I u biblijskoj paraboli podrazumijeva se razlika između zvuka i smisla riječi u mesijanskoj poruci. *Koji imaju uši neka čuju* Zivlak je biblijski citat je značenje nadogradeno u skladu s modernim estetičkim shvaćanjima. Mogućnost kršćanskog spasenja, gubljenjem religijskog uporišta u modernom svijetu, Zamjenjuje se modernom utopijom spasenja kroz medij umjetnosti. Zato je za tumačenje Zivlakove poezije tako važan simbol *oraha*. U srednjovjekovnoj religijskoj simbolici *orah* se odnosi na Krista i spasenje kroz njegovo žrtvovanje, a u Zivlakovom pjesništvu na pjesnika i spasenje posredstvom pjesničke riječi. Religijska svetost tako se odslikava danas u svetosti umjetnosti. *Druvo jabuke šumori's oraha padaju plodovi*. *Nije li to isto*. Suprostavljuju se utopija povratka u raj i utopija spasenja umjetnošću.

Kršćanska simbolika *hrama i tijela* zadržava apokaliptičko značenje svetosti i u Zivlakovom pjesništvu, samo što je Zivlakov hram, kao ljudska zajednica u kojoj se ostvaruje bliskost, hram i tijelo umjetnosti. Izvori na kojima se temelji Zivlakovo pjesničko djelo ne moraju biti »anatomski« dovršeni popis svih *zglobova* u tijelu ni svih *opeka* u hramu, ali, u intertekstualnoj dimenziji, ti su *zglobovi* i te *opeke* ono »živo kamenje« u duhovnoj i zato jedino čvrstoj građevini koja i označuje integritet svijeta i obasjava ga svjetlošću spašenja.

Kao što Kristovo mesijanstvo znači preuzimanje svih grijehova svijeta na sebe i njihovo iskupljenje kroz patnju, tako se, u modernoj Adornovoj estetici, i pjesnik može protumačiti kao onaj koji svojom umjetnošću svu tminu i krijuću svijetu preuzima na sebe, svu sreću nalazi u tome da spozna nesreću, svu ljepotu u tome da se odreke lijepoga privida. Svijet je taman i izopačen, egzistencija je ispunjena bolom, tamnica između rođenja i smrti i povijest umjetnosti je zapravo sjećanje na bol: *koliko je tame u predim pjesmama (koliko bola u nepevima) nesreća u poklicima* veli Zivlak sa sviješću da zaborav bola vodi u nečovječnost, nemogućnost komuniciranja, ništavilo: *dušo prazna što nisi za pamćenje (u sumraku što stojiš bez bražgatina) bez ožiljaka i rana i bez dubine odakle bi te nazvao (neko sličan /povezan uzame) iz dubine dakle (što je nema)* iz ničega poziva te niko. Ako nema tragova patnje u duši tragova kroz povijest nataložene patnje u riječima, nema ni komunikacije putem umjetnosti, nema ni spašenja. Zato navedene Zivlakove stihove i treba razumjeti polemički u odnosu na postmoderne preokupacije »vedrom raukom«. Vedrina koju donosi zaborav samo je osnov dezintegracije: *veseo je razgovor kad svako za sebe polaze račune*. Zato je nagrada pjesniku *jezik što utrobu raznosi*. Zato je pjesnik ona žrtva iskupljenja kojoj veselo bratstvo kožu s trupla će svuci (*prozirnost krvavu da onuši*) i na ukupu *tavnom / u gajde da zasvira*.

Cesta je u Zivlakovoj poeziji tema ptanje pjesnikove zbog nedostatka komunikacije. Pjesnik je na paklenom otoku sa koga uzalud pokušava uspostaviti veze: *avaj, sve linije rade i niko ne razume zašto onaj s druge strane ponavlja: halo*. Ta se tema bola odslikava i u pjesmi *Vidikovac* u spoju biblijskog značenja uzašašća raspetog Krista sa značenjem pjesnika — albatrosa iz Baudlaireove pjesme o ptici moćnih krila koja posrće na zemlji pred porugom i nerazumijevanjem svijeta: *Tako kad zaustavim dah bol osjećam u ramenu / i ne mogu poći s vama*. Patnja zbog nedostatka komunikacije koja određuje i životnu sudbinu pjesnika i sudbinu njegovog djela iznijansirana je nizom komplementarnih određenja: *izgnanik / lutac / neznanac / usamljenik / žrtveni jarac*.

Tako je u pjesmi *Milutinović* pjesnik *neznanac* koji *ostavlja nejasne tragove — sasvim izlišno, potpuno nepotrebno za sociokulturalnu sredinu* koja ne razlikuje kreativni identitet od numeričkog, te tako biva osudena na sveopću sliku *zalazećeg sunca, purpurnog diska*, regresiju duhovnih vrijednosti. Čak ni naknadna svijest o neshvaćenosti genija književne prošlosti, kako se vidi u Zivlakovoj ironično intoniranoj tužbalici za Lazom Kostićem *I da je medu nama*, nije nikakva zaloga za drukčiju, dostačniju odnos prema velikim pjesnicima — suvremenicima. Često se varira i tema pjesnika — žrtvenog jarca pred ideološkim nasilijem. Tako su i simboli *sedefna zemlja i tvrdre sedefne uši simboli ideologiskog neprihvaćanja i ideologische gluhoce*. *Glas opomene pjesnikove* koja imaju misiju da oskudicu pretvara u svetost istu sudbinu ko i glas proroka: *zvono katedrale pače na sjakav (sedef) na tvrdu zemlju preko koje su mnogi prošli / Pognute glave i vratiće se opet u visini*. Podješćajući se trgične sudsbine A. B. Simića u pjesmi *Vejavica*, u kojoj naziv Šimićeva časopisa postaje simbol za vrtloženje stvaralačke energije same, također opominje Zivlak na nužnost komuniciranja s pjesničkim djelom da bi ono opstojalo u *nepogodi svijeta: hoće li se tvoja so rasuti u vazduhu (ako padnem u san) ako večeru završim u samoci*.

U borbi s dubokim egzistencijalnim bolom pjesnik se zaklanja pod laku strehu stoicizma. Pjesnik je, dakle, i stočki mudrac koji ne prihvata robovanje afektima. Afekti umanjuju razumsko odlučivanje i dje-lovanje te zato Zivlak veli: *podžem se liftom (silazim stepenicama) svuda nosim nepromjenjeno lice*. Stočkom mudrošću izjednačuje se i radost i žalost. Navedimo i ovu parafrezu iste ideje: *topal vazduh / ili hladna zima, svejedno je*. Stočki uspostavljena jednadžba, koja, *sub specie aeternitatis*, i u usponima i povoljnim okolnostima, i u padovima i nepovoljnim okolnostima vidi tek ispoljavanje iste životne neumitnosti, odnos se i na emocionalno obojeni književni iskaz: *jadikovka ili pohvalna pesma, cvrkut ili kričanje* dvije su strane istog treperavog lista čovjekove egzistencije. Pridjevi *veseo i neveseo* svode se na suštinski isto i zato se Zivlakova poezija distancira od tih atributa emocionalnih stanja: *došta je bilo veselih i neveselih stvari, zgodba iz kojih nema šta da se izdvoji*. Napomenimo da ovim svojim opredjeljenjem za stočki stav u obrani do bola života Zivlak nastavlja klasicističku srpsku književnu tradiciju. U tome smislu njegov stoicizam može se prepoznati kao moderni vid napr. Sterijinog *bezčuvstvia*.

U književnoj kritici katkad se izražava mišljenje da u Zivlakovoj poeziji ima dosta deskriptivnog. S tim je stavom nužno polemirizirati. Naime, deskripcija podrazumijeva pristajanje na izravno korespondiranje s osjetilnim svijetom, podrazumijeva impresionistički pristup, pogled iz blizine, pristajanje na nesvodivost. A Zivlak je apriori stav upravo opredjeljenje za apstrakciju, dakle, za nereferencijsnost izričaja: *sve moje prijatelje poznajem. Kad ih vidim izdaleka, na stotinu metara, ne pristojim rastojanjem kad razvaramo*. Svijet razmišljanja je unutarnji svijet u kome su *rastojanja* drukčija no u svijetu dostupnom osjetilima. Zivlakov pjesnički govor doduše katkad podražava opis. No, riječ je tek o nastojanju da se postignu »efekti realnosti«. Npr. pjesma *Voda je hladna* u površinskom sloju čitanja može se dojmiti kao kakav jednostavni impresionistički opis jesenskog izleta u prirodu. Parafraza kakvog monetovskog *Doručka u travi*. Jasne, apodiktičke Zivlakove rečenice, međutim, elaboriraju intelektualnu temu visokosimboličkim jezikom. Zadržimo se npr. na dvjema tvrdnjama koje bi se u deskripciji morale shvatiti kao istosmjerne referencijski izričaji: *voda je hladna, vazduh je čist*. Na simboličkoj razini, međutim, te rečenice nisu istos-

mjerne, nego zapravo jedna drugu parafraziraju ističući tako unutarnji kontrast koji proistječe iz razlike u polazištu razmišljanja. Obje, naime, govore o smrti: prva subjektivistički upozorava na egzistencijalnu tjeskobu, a druga objektivistički opominje na descartovsku *jasnoću*, izvjesnost, apsolutnu razgovjetnost ideja o smrti. *Topli čaj*, ponesen u terminu na izlet suočavanja s prolazošću života, u toj pjesmi ispija netko drugi iz posuda našli tijela.

Prezent u rečenicama *voda je hladna, vazduh je čist* u deskripciji bi označio tek trenutak govorenja pjesme. Međutim, u Zivlakovom stihu nema ulogu označavanja individualnog, empirijskog vremena. Možemo ga prepoznati kao *svevremenski* i uspostavlja analogiju s prezentom u jeziku znanosti: u logičkim premisama, zaključcima te u raznim definicijama. Dakle, to je gramatički glagolski oblik kodificiranja odnosa ute-meljenog na određenoj ideji. Pomač koji Zivlak ostvaruje u odnosu na homonimičke sintaktičke strukture s referencijskim prezentom, dobiven je kodificiranjem odnosa među simbolima u rečenici.

Zivlakov prezent nije uvijek ni *gnomski*, kako bi se da dalo zaključiti, na temelju, u književnoj kritici više puta izrčenih, mišljenja o gnomskoj vrijednosti izričaja ovoga pjesnika. Zivlakov izričaj jest sažet i mudar, ali ne podrazumijeva tipiziranje odnosa postojećih u empirijskom ikustvu na kojem se mudre izreke i poslovice upravo i temelje. Poslovice daju samo klasičku interpretaciju empirijskog ikustva i samo kao takve podrazumijevaju normativno, a Zivlakov jezik nije jezik tipiziranja odnosa u empirijskom ikustvu, nego jezik pjesničkog kanoniziranja apstraktnih odnosa. Zato stih *voda je hladna, vazduh je čist* ne treba shvatiti kao gnomski izričaj? Jasno je da su u narednim rečenicama arhetipski simboli *voda* i *vazduh* ogoljeni od slikovnog naboja i da se iskazuju tek kao šifre pjesničkog jezika. U ulozi su kodificirana stnovitog odnosa, ali taj se odnos ne može tumačiti kao tipičan i ne podrazumijeva nikavu normativnu uputu korisnu za buduće empirijsko ikustvo.

Pjesništvo Zivlak shvaća i u racionalističkom smislu Spinozinog izjašnjavanja za red i vezu ideja kao red i vezu stvari, pa tako i stih o slaganju *rasutog prtljaga u kupe* u vaku životnog i pjesničkog putovanja čini podlogu za razumijevanje intencije pri upotretbi svevremenog prezenta. Kao što je i antička predstava o svemiru kao uredenosti, implicitna samoj riječi *cosmos* ugradena u nalog racionalizma i prosvjetiteljstva da se svijet ne samo prepoznae, nego da se predodžbe o njemu sistematiziraju.

Značenje Zivlakove pjesme skrovito je kao u zagoneci — prorčanstvu. Podrazumijeva se napeta jezična razmjena pjesnika i čitaoca, sudjelovanje čitaoca u dramatskom sintetiziranju semiotičkog sadržaja riječi u jeziku pjesme: riječi-simbola i riječi koje tek sudjeluju kao članovi u razvijenijim, složenijim simbolskim konstrukcijama i strukturama — rečeničnim simbolima. Pri čitanju Zivlakove poezije neophodno je služiti se metajezičnim instrumentima, naročito sredstvima filozofije jezika i semiotike. Stih: *svoj slučaj/obrazlažem pred nekolicinom odabranih* nije samo parafraza poznatih autorovih stavova o pjesniku neznancu, usamljeniku na otoku bez komunikacije, nego se može primiti i kao posve individualizirani izričaj.

Naslovi Zivlakovih pjesama nikada se ne mogu shvatiti kao odgovor na zagonetku postavljenu čitaocu. Sadržaj nikada nije anticipiran, ponuđen prije samoga čitanja. Polazeći od naslova, a oni su uvijek simboli, nećemo ući u središnju odaju labirinta. Naslov ne zavodi na krvni put, tek ne osjećaju jezičnu igru kojoj je preduvjet kriptičko značenje. I sama ta igra prilaženja tajnovitom jedan je od sadržaja svojestvenih Zivlakovom pisanju, s tim da racionalno tumačenje pjesme može, doduše, izdvojiti jedan sloj značenja, ali i ona neizreciva ostaju živjeti u čitanju kao semiotička djelatnost jezika samog. Korisno je za razumijevanje Zivlakova pjesništva podsjetiti na Adornovu usporedbu umjetničkih djela sa zagonetkama i skrivalicama u kojima se ono što je skriveno u njima pojavljuje, i pojavljivanjem se skriva.

Također, citalac može biti zavarovan očekujući u kompoziciji Zivlakove pjesme poant. Točka kristaliziranja sadržaja postoji, ali njen mjesto nije obilježeno kao finalno. Značenje svoje pjesme Zivlak ostavlja otvorenim. U skrivalačkoj igri katkad i naslov pjesme i njen završni dio obilježavaju isti sloj sadržaja, ali to može biti samo od perifernih tokova, a ne semantička jezgra. Tako naslov *Radosno za dogadaj vezan ironizira empirijsko zbijanje, a to isto empirijsko zbijanje obrazlaže se, ne deskripcijom, nego s nastojanjem da se postignu »efekti zbilje«, njenim simboliziranjem, i u završnici pjesme: što se mene tiče/mogu sici dole, prosetati, osmotriti život itd./ ali kocka šećera se rastvara i voda vri, radosno za dogadaj vezan/ ja se ne pomeram*. Ovo empirijsko zbijanje samo kontrastira s autentičnom dogadajnošću čijim se razumijevanjem otkriva semantička jezgra: predočavanje humaniteta kao racionalistički i prosvjetiteljski shvaćenog progresivnog kretanja ljudske civilizacije. Autentična dogadajnost ljudskog života usmjerena je dosezanju vlastite najviše mjeru u kontinuitetu duhovnog nastojanja čovjekanstva kome tek znanje opravdava nadu, obećava budućnost: *nizati zamah/na zamah/uzdizati vid na veću visinu/pod crtu povučenu grafitnom olovkom, to je dom./ležim uvijen u plahu: topolina/znanje*. Topolina kao kreativna energija isto je što i znanje s kojim se jedino može načiniti pritina u zimi svijeta iz Zivlakova pjesničkog izvještaja. Riječ je, dakle, o kompozicijskim odnosima koji također čine dio dosljedno razradene strategije Zivlakova pisanja. Ono što je naglašeno naslovom i prividnom ponantom tek kontrastira s glavnim tokom značenja.

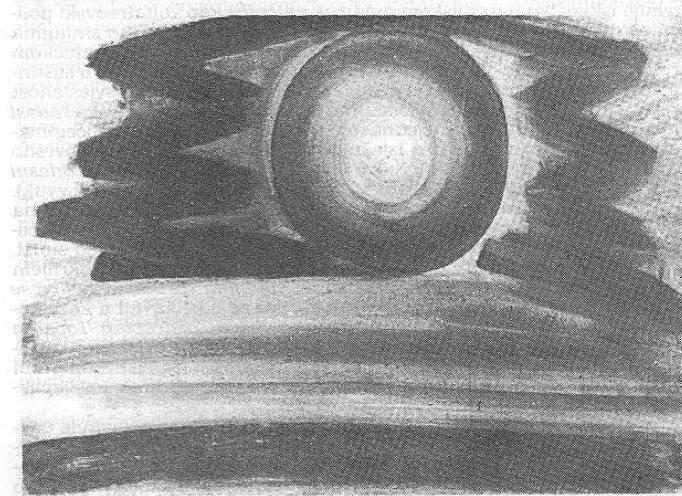
Naročiti kompozicijski postupak kojim se u strukturu cjelinu povezuju različite pjesme *Zimskog izveštaja*, a najviše je takvih u *Napevu*, jest i variranje iste teme. Zivlakova poezija nije strofična, ali budući da se variranje na temelju koga je po kompoziciji možemo usporediti i s muzičkim oblikom fuge, pojavljuje uvijek u završnom dijelu pjesama, svrhovito je upozoriti i na stanovitu homologiju sa žanrom balade.

I u Zivlakovim se pjesmama, kao i u baladi, ponavlja refren s variacijama koji svojom muzičkom komponentom produbljuje stanovita intertekstualna značenja. Posredstvom baladeskog refrena *Zimski izveštaj* korespondira kako s narodom, tako i s umjetničkom pjesmom

ovoga žanra, bilo u svjetskoj književnoj tradiciji, koju su utemeljili npr. Goethe ili Puškin, ili pak u srpskoj, koju su utemeljili Sterija, ili, u stvaralački još otvorenijem obliku, Laza Kostić. Refren Zivlakov temu kataklizme koja prijeti postmodernom dobu varira na različitim značenjskim razinama pa tako korespondira i sa sadržajem balade kao književnog žanra, naročito one numinozne, stvarajući osjećaj jeze i straha, te sugerirajući i odnos spram iracionalnog. U prepoznavanju sadržinskih korespondencija Zivlakovog pjesništva s baladom moguće je osloniti se na mišljenje Isidore Sekulić koja je naglašavala da poimanje pojava u prirodi, društvu i ljudskoj svakidašnjici dobjija u baladi posebne oznake sudsinskog. • Balada mora sadržati i nešto epsko, mitsko, kosmičko, svakako nešto narativno, ali uz elemenat kobi, mističke neumoljivosti.

U Zivlakovom baladesknom refrenu variraju simboli koji pripadaju u više značenjskih skupina i koji iz različitih aspekata temporalnosti navješčuju i tumače tragični ishod svijeta. To su ove taksonomske skupine:

Simboli kojima se predočavaju nosioci paklenskog, izopačenoga posla što u vlasti neznanja pripremaju sveopšte uništenje: *zaštitnica dela, tvoriteljka tama/ lovac koji podupire neprozirnost sveta / ruka koja*

se pokreće u tami / onaj ko potpisuje pismo sopstvenom rukom, otvara paket koji stiže izdaleka iz kog kulja dim i otkucava časovnik/ onaj koji gazi malu topku bašticu / onaj što obdelava mačji kašalj/ onaj koji provlači niti na razboju/ na kojem je izatvana beskrajnost/ i sl.

Simboli neosvještenosti čovječanstva pred mogućnošću kataklizme te simboli nemira onih koji su osvješteni: *duša što neprobudena visi nad ambisom/prevratanje u tami, čekanje na hladnom sprudu pamćenje da se oglaši/čekanje u tišini/ otvaranje bordela, neumerenost, veselost/ usamljeno stajanje u polju/nesagledavanje oblaka koji se naglo spušta da zbrise pismena/sviranje u gajde na ukopu tavnom i sl.*

Simboli predzadnja kataklizme, te simboli opomene: *zalaženje sunca/treperenje vazduha/ nabiranje zemlje/ drhturenje tla/ glasanje čuka/ pesnikovo dozivanje smisla.*

Simboli osvještanjanja o katastrofi suočavanjem s uništenjem: *otvaranje očiju pred prizorom u bledo zori/otvaranje zenica/progledavanje.*

Simboli postkataklizmičkog svijeta: insekti kao jedina bića koja preživljavaju atomsku katastrofu te transcendentalna tragička arija: *sičušno srce što peva s cvrćima/sičušnost što pada sa oblaka / i leprša odozgo s iskrzanim nebesa i sl.*

Napev u Zivlakovom pjesništvu arija je za iracionalni glas duše oslobođene sjećanja u svijetu s one strane smisla i značenja, pjevanje oslobođeno tamnicu jezika, pjevanje beskraja, bezbržnost ništavila samog. Kao i arija Eliotov u *Pustoj zemlji*, iracionalna u svojoj besadražnosti, tako je i *napev* Zivlakov lirska sumblimacija tragike nepostojanja.

S estetičkog stajališta, *napev* je glas postmoderne umjetnosti čiji su značenjski elementi ponijeni i razoren eksplozijom do koje je dovele rastuća negacija smisla moderne. Zivlak ne može prihvati poeziju sveden tek na puku igru označitelja što je u *napevu* i ironizirano poigravanjem uzvica: *haj/haj/ aj aj* kao sinsemantičkim riječima bez referencijske i leksičke vrijednosti.

Međutim, unatoč tome što se Zivlakova poezija može shvatiti kao balada o smrti moderne, kao tužbalica nad destrukcijom racionalističke i prosvjetiteljske koncepcije subjekata i jezika, naročito nad destrukcijom predstave o subjektu kao vrelu jezičkih značenja, ona istodobno svojim sadržajem sudjeluje i u preispitivanju postracionalističkih oblika racionalnosti i decentriranog subjekta. Otvarači svojim stihovima različite diskurse jedne za druge Zivlak teži prevladavanju jednog uma i prevladavanju nasilnog i prividnog tradicionalnog smisaonog totaliteta, u suigri pluralnih komunikacija. U tome nastojanju njegovo djelo odslikava nove odnose decentriranoga subjekta s vlastitom decentriranošću te se na taj način prezentira Zivlak i kao sudionik postracionalističkih iskustava i jedan od graditelja suvremenog književnog trenutka postmoderne.

Zivlakova se poezija nudi kao polifonija različitih glasova, kao polilog komunikativno-fludiziranog subjekta s različitim manifestacijama svog Ja-identitet. Ovo se može možda najbolje oprimjeriti čitanjem *Zimskog izveštaja* uz primjenu klasifikacijskih kriterija npr. Genetteove naratologije.

U najvećem dijelu Zivlakovih pjesama prevladava ironijski ili čak sarkastični odnos pjesničkog subjekta u odnosu na diskurs ili diskurse u pjesmi. Dakle, najčešće je pjesnički subjekt *ekstradijegeetički*, tj. superioran, dio više razina od one na kojoj je strukturirana pjesma i istodobno *heterodijegeetički* tј. ni jedan od protagonisti. Npr. pjesma *Slava*, u svom elegijsko-ironijskom odnosu spram antičkog žanra epinikijске ode, varira gramatički 1.1 množine i 1.1. jednine, ali ni jednim se od tih gramatičkih lica kao govornik ne obuhvaća, odnosno, ne obilježava pjesnički subjekt. U suvremenom postmodernom dobu bez bogova i heroja evokacija ovoga žanra, pohvalne korske pjesme koja je slavila pobednika takmičarskih svečanih igara posvećenih bogovima, tek je još jedno elegijsko sjećanje na one koji *pevahu negda/ jedno duši koja beše savršena*. Ironiciziraju se stvaralački neautentični glasovi u koru masovne kulture koja nikoga ne otrežnjava, ne deziluzionira, ne opameće, nego zaslijepuje kao medij prilagodavanja i psihičke manipulacije.

Zivlakov podsmjeh često traži izražajno sredstvo u »olakšavanju« slike deminutivima ili pozitivno emocionalno obojenim riječima. Evo takvog ironijski obilježenog niza imenica iz pjesme *Slava: rečce, zemljici, krilce, raj, gnezdo*. Iskazivanju ironijskog odnosa služe i pridjevi: *nežan, situšan, topao, lak*. Značenja tih riječi sugeriraju vladavinu površnog optimizma, nametanje koncepta familijarnosti i zavičajnosti, periferijske dosege. Ironija, Zivlakova pogoda mediokritički duh, *duh sancta simplicitas*, kao i društveno povlađavanje upravo takvom duhu. *Nagnut nad mapom on je sasvim blizu zavičaja* stih je kojim se u jednoj drugoj pjesmi Zivlak protstavlja prizemnom duhu u kič – kulturi.

U ironijskom sloju *Zimskog izveštaja* pojavljuje se i karakteristični deminutivni glagoli: *skakutati, lepršati, pocupukivati* te familijarizmi kao *čavriliti, vrpoljiti se*. Svi se ovi glagoli ili odnose na mehaničko kretanje i egzistencijalni nemir (što je često konotirano i značenjima makabralnog plesa), ili na besadržajni govor, ili na manifestiranje besadržajnih, istrošenih ideja.

Ekstradijegeetički je i subjekt u pjesmi *Rečce*. Pred sarkastičnim imperativima dogme i nasilju, pjesnik je žrtveni jarac. Diskurs vlasti i moći sveden je isključivo na svoju konativnu ulogu. Zapovedni način, iskazan posredstvom kategoričkih infinitiva: *umletiti, srušiti, zgaziti*, usmjeren je protiv nedogmatičkih pogleda pjesnika koji *šušti u travi i spremi se / da nam medu oči ispljuje svoje razroke rečenice*.

Pjesnički subjekt katkad je ekstradijegeetički, ali istodobno i *homodijegeetički*, tј. jedan od protagonisti pjesme. Tako se podrazumijeva ironija ne samo u odnosu na sociokulturalni kontekst, no i autoironija u odnosu na mjesto pjesnika i intelektualca u tome kontekstu. Npr. u pjesmi *Maj* Dante, kao »podzemno božanstvo« i učitelj, suočen s ponijenjima potrošačkog društva suvremenog svijeta, gubi iluziju o *ruži iz života*. Zimsko doba regresije duhovnih vrijednosti nije *maj*, nije vrijeme za ljubav ni za san o *novom životu*. *Maj* ne sadrži tek aluziju na Dantove teme razgradene postmodernim ponistavanjem smisla i subjekta, nego i samoinironiju koja proistječe iz identificiranja suvremenog pjesnika sa *divom zapadnoevropske kulture* u istom ponizavajućem statusu neznanca u savremenom paklu gdje su vrijednosti ustunjene, a ishod, i egzistencijalni i duhovni, neizvještanj.

Na ovaj način strukturirana napr. i pjesma *Koska*. Pjesnički se subjekt jednom svojom samoinironijskom manifestacijom identificira sa Shakespeareovim likom u glasovitoj monološkoj dilemi: *biti ili ne biti* u ambijentu koji izjednačuje obrise elsinorske tvrdave s obrisima *kaštela na dunavu*. registrirajmo da je u cijeloj svojoj knjizi Zivlak samo ovde i samo još u pjesmi *kanal dunav-tisa* s mape pokušao prepisati – u oba slučaja hidronime bilo prirodnog, bilo umjetno stvorenenog zemljovidu i tako u konkretni prostor života smjesti »zimske« slike *umora i čekanja da se beskrajna hladnoća sruči te pomodrelim usta gde duva bura i svira paučina/gdje ljudstvo je krckalo orahе i šakama mahalo/da ohladi vrelinu corbe* simbolizirajući tako odnos sociokulture sredine spram pjesnika i njegove stvaralačke energije i sa gorčinom individualnog iskustva. Bliskost se u Zivlakovoj poeziji ne ostvaruje zavičajnom geografijom. I Dunav s pritokama i kanalima tek je voda *koja ništa ne spaja*. Spaja univerzalna sudbina, bola i patnje i prijetnja užasa ništavila koju umjetnost preuzima na sebe i tako je odagnava.

Ekstradijegeetički pjesnički subjekt može biti i *autodijegeetički*, tј. jedini protagonist pjesme može biti autor, kad uopćava stanoviti vid svog individualnog iskustva. Tako se u autoironijskoj zahvalnici *laudatio* apostrofiraju pojedini aspekti suvremenih književnih teorija, naročito onih recepcijiskih. Npr. teza o zavodenju čitaoca od strane autora, o anonimnosti književnog dela ili o usmrćivanju književnog djela kritikom. Uz zabrinutost zbog poplave empirijskog, zbog sahranjuvanja živih duhovnih vrijednosti, te zbog vladavine ideja koje nemaju budućnost, nego su tek fantazme, samoinironično se postavlja upit o sudbini pisca općenito i o sudbini književnosti.

Intradijegeetički autodijegeetički subjekt ne pojavljuje se često. I kada se pojavi neideričnost s empirijskom osobom autora naglašena je na razne načine: npr. upotrebom 3.1. jed. kao u pjesmi *Nokturno: umetnik sedi u neudobnoj stolici/okom osmatra svet što prolazi/kroz stakla/gleda kroz dalekomerni vizir/ u daljinu*. Društvena, neprilagođenost, wölflinovsko prelamanje slike svijeta u umjetnosti, opredijeljenost za apstraktno mišljenje, i autorovo je, ali i općenito iskustvo pjesnika. Ili se kao autodijegeetički, npr. u pjesmi *Lak sam i pokretiljiv*, iskazuje transcedentalni pjesnički subjekt iz univerzalnog prostora i vremena.

U *Zimskom izveštaju* češće su pjesme s homodijegeetičkim intradijegeetičkim pjesničkim subjektom. Tu postoje bar dvije vrste diskursa, a samo u jednom je, u kakvoj svojoj manifestaciji, pjesnički subjekt ujedno i protagonist. Takva je npr. pjesma *Drvo* kojoj je polazište filozofska ideja o *mimesisu mrtvog*. U Zivlakovoj poeziji duša je metafizički shvaćen pojam, te je *prevrtljiva* u odnosu na promjenljivost ideja kojima je naseljavaju različite epohe u povijesti ljudske kulture. Prevladavanjem animističkih i antropomorfnih tumačenja prirode romantični junak je prognađen s nasipa što već svetlučaju pustošnim sjajem. Odnos suvremenog doba prema toj, ne samo književnoj, tradiciji naznačen je ovim sintagmama s pejorativnim pridjevima: *omrzнуте звјезде, одрпани полу-*

bog, neomiljeno srce, prezrena duša. Ovladavajući prirodom bez duše tim što imitira njenu pustošnost, subjekt guši i sam sebe. Ponovnu bliskost s njom zato i može postići samo onaj tko je prošao kroz iskustvo smrti.

Heomodijegeetički pjesnički subjekt čest je i u pjesmama – polemičkim disputima u odnosu na pojedine aspekte suvremenih dekonstruktivističkih ideja. Tako npr. *Prevod usta* u jednom diksurnivnom toku sadrži simboličku eksplikaciju poststrukturalističkih ideja o jeziku koje se odnose na dihotomiju jezičnog znaka. Slušajući *zborenje dvaju usta istim glasom* Zivlak ukazuje na različite teoretske poglede u odnosu na primat označenog, odnosno, označitelja, te na suvremene teze o raspršenosti i nejasnosti označenog. U drugom diskurzivnom toku izražava se subjektivno projektirana strijepnja za sudbinu riječi izložene dezintegracije te za sudbinu svijeta kog ne spasavaju efemerna razmišljanja.

Navedimo i koji primjer iz *Zimskog izveštaja* za intradijegeetički heterodijegeetički glas pjesničkog subjekta, dakle, onog što se ne pojavljuje kao protagonist pjesme. *Voda će porasti* naslov je koji reflektira na toliko biblijsku temu, no temu potopa Rimbandovi *Iluminacije i Pijanog broda*. Poginuli mladići iz Rimbaudove pjesme *Spavač u dolu* u Zivlakovoj pjesmi progovara u 1. licu jed. U zagrljaju osjetilnih iskustava Rimbaudove poezije, kao protagonist Zavlakove pjesme on simbolizira nemoć da se samo na temelju tih iskustava izreknu bitna određenja smrti na ratištu. Pitanje o krvicu i krvicu te o razlogu smrti zato se ne mogu niti postaviti. Pjesma je veoma zanimljiva u odnosu na intertekstualnost. Npr. veliki francuski simbolist, ispisujući sudbinu svog spača, usporedbom sna izjednačuje smrt sa životom, a Zivlak izjednačuje smrt i život odstunošću znanja: *natrag vernoj ljubi: mesu koje me ovde hitnu*.

Heterodijegeetički glas pjesničkog subjekta prepoznajemo i u pjesmi *Mačka* koja je u intertekstualnom odnosu spram *Mačka Baudilairovi*. Singularsi oblik u Zivlakovom naslovu u odnosu na pluralski u Baudilairovom nije slučajan. Kao i u skolastici Tome Akvinskog, Zivlakova mačka je životinja koja ne može, misliti apstraktno i općenito, već samo individualno te ostaje nesvodiva na obilježja ljudskog: *ona je ona sama*. Zato nema na Baudilairovog plurala ni baudilairovskih usporedbi. Obje intertekstualno vezane pjesme istoznačne su samo u jednoj tematskoj odrednici: kada promatraju mačku kao biće tame. Za Baudilairea one su *mračni glasnici Erebovi*, Zivlakova se mačka *nećujo povlači lelujajući u usta tame*. Ali dok Baudilaire u mačjim zjenicama vidi magijske i mistične iskrene, Zivlak se tek suočava s pogledom smrti. A smrt, kao jedina jednadžba sudbine čovjeka i životinje, tema je i drugih Zivlakovih pjesama. Mogla bi imati svoje polazište u Eliotovoj identifikaciji s mrtvim prijateljem. Npr. u pjesmi *Papagaj* najjasnije je izrečena misao ne o *hladnoći koja zbljižava*, nego o samoj smrti kao zajedničkom imenitelju, ne samo čovjeka i čovjeka, no i čovjeka i životinje.

Stih u Zivlakovom pjesništvu nije ni izoslibičan ni izometričan. Međutim, to ne znači da on nikada nije metrički organiziran.

Veoma često je, npr. prepoznatljiv heksametar. Zanimljivo je promatrati taj šestostopni akcenatsko-tonski Zivlakov stih u odnosu na redak u pjesmi i na koje se sve načine razgraduje. Pogledajmo npr. ova 4 heksametra kojima počinje pjesma *Što da se radi*. Asocijaciju na glasivo mjesto iz *Ilijade*, Ahilovo oplakivanje Hektora, dakle, ne budi se u nama samo posredstvom izravne aluzije koju ti stihovi sadrže na semantičkom planu, nego i posredstvom ritma:

neka/bude/vetar/onaj/koji/peva//
ali/tek/kad/iz/njegovih/usta/
izdigne/se/krik//
kao/nekad/što/je/neko/oplakivo//
nekog/pod/zidinama//beskrajna/je/
zemlja/(skoro proročanstvo) iz
javnih/knjiga/saznano/to je//

Prvi heksametar u pjesmi poklapa se (sto je inače u Zivlakovoj poziciji dosta rijetko) s prvim retkom u pjesmi. Drugi heksametar razbijen je na dva retka, s tim što granica prvog signalizira cezuru nakon četvrtog iktusa, a granica drugog završetak metričke jedinice. Treći heksametar je u opkoraćenju, a četvrti također, s tim što je u njega interpoliran dio koji ne pripada metričkoj šemi. Nepripadanjem heksametarskoj metričkoj šemi interpolari se segment i izdvaja, kao element druge i drukčije sadržinske razine pjesme te je ovaj postupak zanimljiv za dekonstruktivističku Zivlakovu književnu praksu.

Katkad se završenom granicom retko naglašava završetak svake stope kada npr. u završnim heksametrima pjesme *Maj* s ovim dvoikluznim stihovima:

spuštao se/nemo/
iz dubina je/stigao/
pao/iznebuha//
ko zna/odakle
da novčice/zbraja/
i od kasirke/da podozревa//

U čitavom nizu Zivlakovih pjesama metričkom se njihovom strukturonu naznačava intertekstualni odnos spram antičke elegije te su zato u njima kombinirani heksametri s pantemetrima. Npr. kao u završnici pjesme *Pogiba*:

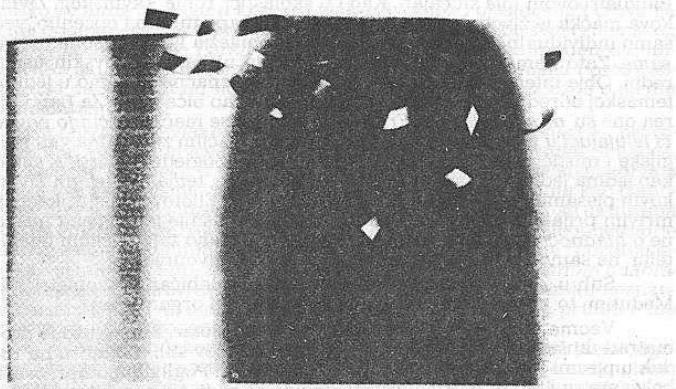
ti si/prebivao/skvrčen/u ustima/
neveselog/pitaoca//u tami se/prevrtah/
čekajući/na hladnom/sprudu//
pamćenje/da se oglasi/
ili/da sevne/čeljust//

Takoder, u pojedinim se Zivlakovim pjesmama mogu zapaziti i metrički citati različitih silabičkih i silabičkotonskih stihova koji karakteriziraju našu književnu tradiciju. Ti metrički citati, evociranje su različitih tradicionalnih oblika stiha i u kompozicijskoj cjelini pojedinih pjesama takoder su obilježe intertekstualnosti Zivlakovog pjesništva i također čine jedan od slojeva njegova značenja.

Npr. pjesma *Mi disput* je s postmodernističkim negativističkim odnosom prema tradiciji te sadrži nabranje različitih oblika i vidova te tradicije u kontekstu univerzalnog pjesničkog nasljeda: upućivanjem na povijesne rodove i žanrove različitih književnih epoha i razdoblja delegitimizirane suvremenom književnom praksom: *nećemo ode/nećemo tužbalice./nećemo pesme ljubavi/ni pesme mržnje/ itd.*

Negativna dekonstruktivistička određenja usložnjena su i metričkim citatima nekih značajnijih oblika tradicionalnog stiha. Tako sad Zivlak veli npr. *nećemo ode, nećemo tužbalice* metričkim citatom upozorenje je na vezu ovih žanrova s oblicima dvanaesteričkog stiha u našoj pjesničkoj baštini. Kad Zivlak veli: *nećemo pesme ljubavi ni pesme mržnje* pjesništvo romantizma općenito dovodi se u vezi s trinaestericom kakve je npr. pisao u srpskoj tradiciji romantizma Laza Kostić. Također, kada veli: *ni pesme srca/ ni pesme duše* i tu je implicirana asocijacija na jambski simetrični deseterac i opet na lirsko nasljede Laze Kostića. Ne pojavljuje se slučajno ni ovaj niz osmeraca u metrički eklektičkoj strukturi stihova: *ni pesme o kadrovima./ni pesme o lavovima* u odnosu na tradicionalnu ulogu osmeraca u junaka umjetničkom epu.

Ovakve metričke citate možemo zapaziti i u drugim Zivlakovim pjesmama. Npr. u ironičnoj tužbalici za Lazom Kostićem *I da je među nama* citirani su svi karakteristični oblici njegova stiha. Deseterac: *on takav i takav beše, jao da je živ i da je/medu nama, aleksandrinac a ono što osta predano je znalcu, trinaesterac: na stolu ne leži pero i tinta jao i drugi.*

Zivlak se, kao što je utobičajeno u modernoj poeziji oslobođio pojedinim pravopisnim znakovima. Npr. ne koristi se zarezom pa su sintaktičke strukture, ako se poklapaju s granicom stiha, neoznačene. Ne pojavljuje se ni veliko slovo kao pravopisni signal početka rečenice. Međutim, točka, kao označka dijareze, cenzure ili završetka metričke jedinice ima važnu ulogu u Zivlakovom stihu. Ona omogućuje, također, i pojавu opkoračenja.

Opkoračenje je u Zivlakovoj poeziji jedno od sredstava dodatne segmentacije stiha: ekspresivna pauza na granici dvaju redaka koja se ne poklapa sa završetkom metričke stope ili sa završetkom metričke jedinice. Tako se, u ovoj poeziji, i kad je i metrički organizirana, stih kao redak u pjesmi hijerarhijski nadređuje metričkoj cjelini.

Opkoračenje katkad pojačava sintaktičku pauzu na sintagmatskoj granici: *Zvezket kao kad udariš kašikom/o ivici tanjira,* a katkad razbijaju i sintagmatsku cjelinu te se tako ostvaruje pauza između dva retka čiji je efekat upravo u njenoj neočekivanosti: *ostaće kao potpora novom ljubitelju/starina, zvono katedrale pače na sjaktav/sedef.*

Medu jaka asintaktička opkoračenja koja, inače, Zivlak najradije upotrebljava, pripadaju i ona što razbijaju ne samo sintagmu, no i akcentsku riječ kao temeljnu prozodsku cjelinu. Ekspresivna pauza na kraju retka tako dijeli prijedlog od imenice ili veznik od riječi koja za njim slijedi: *Dosta je bilo veselih i/neveselih stvari, zgode iz/kojih nema šta da se izdvoji.* Autonomnost pravopisne riječi ne razbijaju se, ali medu dijelovima analitičkog gramatičkog oblika iste riječi opkoračenje nije u Zivlakovoj poeziji neobično: *koliko da se ne zaboravi, ali kako se/vid uselio u moju dušu, kako su se/s treskom otvorila vrata, kako je/padalo lišće. Kako pleva.*

Ovakvim segmentiranjem prerasporeduje se i semantički sadržaj pjesme i uvećava semantički naboј i dijelova ispred, i djelova iza pauze u opkoračenju. Prerasporeduje se i obavijesna vrednost izričaja. Opkoračenjem se obavijesti pridodaje još jedan rematski dio: onaj iza eksprešivne pauze.

Ovaj postupak u ulozi je usporavanja ritma nužnog za recepciju složenog misaonog sadržaja. Istodobno, napetost iščekivanja iza *jakih* opkoračenja, stalno održavanje napete pažnje u praćenju pjesničkog dogadanja naglašava njegovu dramatičnost. Efekat je u postizanju tragickog tona koji i jest u skladu s temeljnim značenjima Zivlakovе poezije. A također, i ovaj postupak koji je Horacije prvi primijenio u antičkoj versifikaciji, također je, u tom svjetlu aluzije na antiku i klasicizam, jedno od mnogobrojnih Zivlakovih formalnih pjesničkih sredstava za izražavanje intertekstualnih značenja.

»lavirintske jezik i smisao postmodernog pevanja

(uz izabrane pesme jovana zivlaka
»zimski izveštaj«)
srba ignjatović

Naslov *Zimski izveštaj* ujedno označava uvodnu pesmu nove knjige Jovana Zivlaka *Napevi* i imenuje izbor njegovih stihova. Kada tu činjenicu imamo na umu već smo, neizbežno, u predvorju karakteristične jezičke igre — i gradnje — u kojoj ovaj pesnik ustrajava.

Igra je višestruka, što znači da je i njen poetski smisao odgovarajući. Ali, krenimo po redu. Od dosežnog i jednostavnijeg ka manje dosežnom.

Sintagmatski sklop »zimski izveštaj« najpre se može razmatrati kao karakterističan uzorak Zivlakovog poetskog jezika. Taj jezik ne teži originalnosti po svaku cenu, ili, tačnije, traga za njenim suptilnjim, unutarjezički utemeljenim oblicima.

Drugim rečima, jezik ove poezije, na prvi pogled, ne iskazuje nalažene razlike u odnosu na *jezik proze*. On dela stameno i vrlo ubičajeno. Zato je u naslovu sintagmatski sklop — ovde odabran kao uzorak — sačinjen od reči što, svaka ponosa, ne obećavaju originalnost poetske vrednosti. To nam poručuje da je tajna upravo u sklopu, a ne u suđaru. Ne u sudaranju nespojivog, ali uz izvestan smisao začudan, originalan učinak.

Naspram ranijeg našeg pesništva, u prvom redu onog neoavangardnog. Jovan Zivlak je ustupstvo znak razlike, temeljeći ga ponajpre na ovom jednostavnom »mehanizmu«. Zbog toga se za privedom »zimski kod njega — ni u naslovu, ili pogotovo ne u naslovu — neće javiti, recimo, »nokturno« (iako nije isključen u drugočašću sklopu), ali ni kakva očuđujuća, avangardistički ili neoavangardistički probrađana reč.

Ono što u naslovu sledi je pitoma, neutralna, gotovo »žanrovska« reč — *izveštaj*.

Ovim je, dakako, fiksiran bitno nov, ironički pesnikov odnos prema svetu. Taj odnos je postao okosnica poezije i njenog jezika. Zbog toga u Zivlakovom poetskom tekstu, naporedo sa suptilnim retorskim obrtima i majestetičnim »formulama«, uočavamo rad jezika koji ih desakralizuje, suočavajući ih s jezički konkretizovanim slikama svakodnevnice.

U pesmi *Zimski izveštaj* smisao razdeo je nešto naglašeniji. Njena uvodna »forma« je spekulativna:

*moglo je sve najzad biti
drugačije i nije se sve moralno
ovako desiti, ali svaki
ishod je dogadaj*

Reč je o poetskoj retorici koja u našim prostorima nije nepoznata, i sledstveno kojoj se raspravlja o smislu izvesnog zbivanja (ili njegovoj tajni), o uzrocima i ishodu čiji krajnji smisao vazda izmiče, ali se i jednac sa *bivanjem* kao širim, no zbog toga ništa manje problematicnim principom. Zivlakova poetska originalnost utemeljuje se, međutim, upravo onim što sledi — brzom, gotovo neprimetnom promenom jezičkog nivoa. Ta promena čini da zbivanje biva izmešteno u slikovni jezik kao svoj autentični i punopravni prostor, jer nastavak iskaza poručuje:

*a pristanak i odbijanje
dve su rukavice pred kojima
se vrpčljimo (...)*

Retorsko i ponešto patetično pitanje o večnom izboru prevedeno je, tako, u dosežnu sferu dnevne slikovitosti, »redukovano« na pitanje koju ćemo rukavicu najpre navući. Poigravajući se na ovaj način, prevedeni vlastiti pitanja iz jedne u drugu jezičku i značenjsku ravan, pesnik podrazumeva da je ishod jedne zanemarljive odluke jednak zanemarljiv, ali nam, ako pesmu čitamo i povratnim smerom, svejedno poručuje da »svaki ishod« jeste »dogadaj«, odnosno da se »dogadaj« pravi »ishodom«...

Pošto se tako dvosmisleno poigrao s čitaocem i vlastitim jezikom (njegovim smislom), dovodeći čitaoca u uistinu u situaciju da mu se čini, kako primećuje Jovica Čaćin, da tu poeziju ponovo piše, Zivlak ide dalje. Ovoga puta ka autonomnoj, višesmislenoj i poetički relevantnoj poruci:

*ali ishod se ne izgovara
tama se ne opisuje.
izači ću u nevreme
da napravim prtinu
a znanje ću poneti
na cipelama.*